

Ιωάννης Βερόνης κ.ά.

Χορευτικά γλέντια στο Δαμαριώνα Νάξου

Βερόνης, Ιωάννης κ.ά.: "Χορευτικά γλέντια στο Δαμαριώνα Νάξου", Παράδοση και Τέχνη 096, σελ. 9-12, Αθήνα, Δ.Ο.Λ.Τ., Νοέμβριος – Δεκέμβριος 2007.

Απόσπασμα κειμένου από την έρευνα για την καταγραφή χορών και σχετικών εθίμων στον Δαμαριώνα Νάξου. Κατατέθηκε στο Ίδρυμα Σ. Νιάρχου, το οποίο επιχορήγησε την έρευνα, από τον Ιωάννη Βερόνη, την Αδαμαντία Αγγελή και τους συνεργάτες τους Φιλίππα Γρατσία και Κυριακή Π. Παραρά για λογαριασμό του Θεάτρου "Δόρα Στράτου".

Χορευτικά γλέντια στο Δαμαριώνα Νάξου

Απόσπασμα κειμένου από την έρευνα για την καταγραφή χορών και σχετικών εθίμων στον Δαμαριώνα Νάξου. Κατατέθηκε στο Ίδρυμα Σ. Νιάρχου, το οποίο επιχορήγησε την έρευνα, από τον Ιωάννη Βερόνη, την Αδαμαντία Αγγελή και τους συνεργάτες τους Φιλίππα Γρατσία και Κυριακή Π. Παραρά για λογαριασμό του Θεάτρου "Δόρα Στράτου".

Ο Δαμαριώνας είναι ένα ημιορεινό παραδοσιακό χωριό στο κέντρο της Νάξου. Οι Ναξιώτες γενικά θεωρούνται άνθρωποι του χορού και της διασκέδασης. Ο Δαμαριώνας είναι ένα από τα χωριά στα οποία η μουσικοχορευτική παράδοση ήταν και είναι αναπτυγμένη. Ο αξέχαστος Στέλιος Δέτσης σε ομιλία του για τη μουσική ανέφερε, μεταξύ άλλων: "Βαθιές οι ρίζες της μουσικής παράδοσης στην περιοχή του Δαμαριώνα. Στο Λαθρήνο, κοντά στο Κάστρο τ' Απαλίου, στην περιφέρεια Δαμαριώνα, εκτείνεται επιμήκης πεδιάδα, "πάλαι πυκνώς κατοικημένη", όπου βρέθηκαν μεγάλες ερειπωμένες εκκλησίες και αρχαιότητες. Εκεί βρέθηκε η ακόλουθη Διονυσιακή επιγραφή "Ευθύς ιστάναι χορόν και ουλάς θύεσθαι Διονύσω, Κρονιώνος".

Τα πανηγύρια, οι χοροί, τα γλέντια καλύπτουν το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνικής ζωής του Δαμαριώνα. Λένε στο Δαμαριώνα: "Ντροπή στο χορό ντου"

(καλά που έπαθε). Επίσης, "Να μη χάσω το χορό ντου" (δεν του χρωστώ καμιά υποχρέωση) και "Οπού 'ναι απόξω απ' το χορό πολλά τραγούδια ξέρει". Είναι ηθική υποχρέωση κάποιου νέου ή κάποιας νέας που θα πάει σε πανηγύρι ή σε κάποιο γλέντι να χορέψει. Ο νέος έχει υποχρέωση να χορέψει αδελφές, ξαδέλφες, κουμπάρες. Αν κάποιος ή κάποια αρνείται να χορέψει, οι άλλοι (άλλες) τον ή την τραβούν να χορέψει με το ζόρι.

Οι Δαμαριωνίτες διασκεδάζαν όλο το χρόνο, πλην εξαιρέσεων, όπως π.χ. στη διάρκεια της Σαρακοστής. Πιο συγκεκριμένα:

- Στο πανηγύρι του χωριού Δαμαριώνα στις 6 Αυγούστου (του Χριστού). Είναι η σημαντικότερη γιορτή, το πιο σπουδαίο γλέντι.
- Στην εορτή της μικρής εκκλησίας του Δαμαριώνα Αης Θελαίνης, στην ομώνυμη πλατεία στις 20 του Μάη.
- Στο πανηγύρι του χωριού Δαμαλά στις 5 του Μάη (της Αγίας Ειρήνης).
- Στο πανηγύρι του χωριού Βουρβουριά στις 8 Ιουλίου (του Αγίου Προκοπίου).
- Την ημέρα της γιορτής διαφόρων αγίων, που είχαν εξωκλήσια στην περιοχή του Δαμαριώνα. Για παράδειγμα, της Παναγίας στην Αγιασό, της αγίας Δωρεάς στου Μπαούζη. Στο πανηγύρι των Αγίων Αναργύρων, που είναι βέβαια σαγκριώτικο, βάζανε πέντε τακίμια βιολιά και πηγαίνανε οι περισσότεροι Δαμαριωνίτες.
- Τις Απόκριες, όπου διασκεδάζαν στα σπίτια χορεύοντας κυρίως Βλάχα.
- Τα Σαββατοκύριακα έβαζαν βιολιά σε σπίτια.
- Σε γάμους και σε βαφτίσια, που έβαζαν τα όργανα σε σπίτια ή σε πλατεία.
- Σε ονομαστικές εορτές.
- Στο χορό του Συλλόγου Δαμαριώνα που γίνεται κάθε χρόνο σχεδόν στο χωριό. Άλλος χορός του ίδιου Συλλόγου γίνεται κάθε χρόνο στην Αθήνα.

Η προσέλευση στους χορούς ήταν ελεύθερη για όλους. Βέβαια στους γάμους και στα βαφτίσια υπήρχε το κάλεσμα, αλλά αυτό γινόταν σε όλους τους χωριανούς χωριστά (πλην εξαιρέσεων). Η παντρεμένη γυναίκα μετά το γάμο της πήγαινε

στους χορούς και χόρευε, αλλά σε περιορισμένη έκταση, αφού και οι οικογενειακές υποχρεώσεις, παιδιά, δουλειές κλπ, δεν της επέτρεπαν να διασκεδάσει, όπως λεύτερη. Η χήρα κατά κανόνα πήγαινε σε χορούς και χόρευε μετά τριετία από το πένθος, αφού πια είχε βγάλει τα μαύρα. Ο παπάς χόρευε σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Υπάρχει περίπτωση παπά, του παπά Γιάννη από το Σαγκρί, ο οποίος επιστρέφοντας από το Φιλώτι και περνώντας από το Δαμαριώνα πέρασε έξω από ένα σπίτι (του Δημήτρη του Φυρομάλλη) που είχαν βάφτιση και γλέντι. Φώναξαν τον παπά, ο οποίος μπαίνοντας στο σπίτι έβγαλε το καμιλαούκι του, το άφησε σε μια καρέκλα και είπε:

"Κάτσε τώρα εσύ παπά, να χορέψει ο Γιάννης."

Κατά τη δεκαετία του πενήντα νέοι και νέες από το Δαμαριώνα και μερικά άλλα χωριά του λεκανοπέδιου της Τραγαίας, κυρίως το Φιλώτι, συναντιόντουσαν, αφού είχαν συνεννοηθεί προηγουμένως, στο σπίτι ενός από αυτούς και με μουσικό όργανο το γραμμόφωνο χόρευαν και διασκεδάζαν.

Στο Δαμαριώνα από τη βρεφική ηλικία εθίζουν τα βρέφη στη μουσική και στην κίνηση του χορού. Ταχαρίζουν τα παιδιά με ένα μουσικοχορευτικό παιχνίδι:

Νταχτιρντί του λέγανε

και μου το παντρεύανε.

Νταχτιρντί νά 'ρθ' ο μπαμπάς

να του φέρει μπουναμά.

Οι μανάδες και όσες κρατάνε τα παιδιά στην αγκαλιά τους χορεύουν τραγουδώντας και κινούν το παιδί στους ρυθμούς του χορού. Το παιδί σιγά σιγά μυείται στους ήχους των τραγουδιών και στις κινήσεις του χορού και όταν πια σταθεί στα πόδια του, ακούγοντας το γνωστό σ' αυτό τραγούδι, προσπαθεί να μιμηθεί τις κινήσεις που κρατώντας το στην αγκαλιά είχαν προσπαθήσει να του μεταδώσουν. Επίσης, οι μανάδες και όσες κρατάνε τα βρέφη στην αγκαλιά τους, επινοούν δικά τους λόγια, τα οποία τραγουδούν στο ρυθμό κάποιου τραγουδιού.

Αργότερα πια στα γλέντια, στα πανηγύρια, όταν αρχίζουν να παίζουν τα όργανα, τα παιδιά είναι τα πρώτα που ανοίγουν το χορό και ακολουθούν οι μεγάλοι.

Πώς μαθαίνανε τα βοσκαρούδια (οι μικροί βοσκοί) χορό; Μπήγανε στη γη το ραβδί τους, ρίχνανε πάνω στο ραβδί το σακάκι τους και κρατώντας το από το μανίκι χόρευαν.

Οι χοροί που χόρευαν στο Δαμαριώνα ήταν **ο Συρτός, ο Καλαματιανός, ο Μπάλος ή Αμολαρητός ή Αντικρυστός.**

Τον χορό παραγγέλνει πάντοτε ο άνδρας. Πολλές φορές οι οργανοπαίχτες ξέρουν τα γούστα του άνδρα και αρχίζουν χωρίς παραγγελία το σκοπό που αυτός επιθυμεί. Αυτός που βγαίνει πρώτος το χορό στη διάρκεια του πανηγυριού ή της γιορτής λένε ότι "ανοίγει" το χορό.

Συρτός

Χορεύεται σε ημικόκλιο, κύκλο ή σπείρα. Στη διάρκεια του χορού προστίθενται χορευτές και χορεύτριες και ο κύκλος ή η σπείρα μεγαλώνει. Στο συρτό ο άνδρας χτυπά με τον χαρακτηριστικό τρόπο τα δάχτυλά του (κάνοντας τα λεγόμενα τσακουμάκια), χτυπά την παλάμη του στο δάπεδο, στο μέσα ή στο έξω μέρος του παπουτσιού του, αφήνει το μαντίλι και χτυπά παλαμάκια, σφυρίζει, κάνει τσαλίμια, αυτοσχεδιάζει. Μετά από αρκετές στροφές ο άνδρας πιάνει το μαντίλι με το δεξί χέρι και όλοι οι χορευτές και χορεύτριες που τον ακολουθούν περνάνε κάτω από το χέρι του.

Κοινά σημεία Συρτού και Καλαματιανού

Στο Συρτό και στον Καλαματιανό η γυναίκα κρατά πάντοτε μαντίλι που θα το δώσει στον άνδρα για να κρατηθεί από κει. Αυτό γινότανε σε παλαιότερες εποχές που τα ήθη ήταν πιο αυστηρά και ο άνδρας δεν έπρεπε να κρατά το χέρι της γυναίκας. Σήμερα μόνο ο πρώτος του χορού κρατά μαντίλι που το δίνει στη ντάμα του και έτσι μπορεί να κάνει τις φιγούρες του. Ο χορευτής που θα βγει να χορέψει βγάζει το μαντίλι του και πλησιάζει την ντάμα του που κάθεται, της προτείνει το μαντίλι σε ένδειξη ότι θέλει να τη χορέψει και αυτή σηκώνεται. Στη διάρκεια του

Συρτού και του Καλαματιανού μπαίνουν στο χορό και άλλοι από τους παρευρισκόμενους που κάθονται στις παγκάδες.

Στο Συρτό και στον Καλαματιανό ο πρώτος χορευτής λέγεται "αυτός που σέρνει το χορό" ή ο αμπρουστινός. Συνήθως είναι άνδρας. Κάποτε είναι και γυναίκα, δείγμα και αυτό της σχετικά προχωρημένης θέσης της γυναίκας στο Δαμαριώνα.

Στο Συρτό και στον Καλαματιανό ο εσωτερικός χορευτής έχει και αυτός τη δυνατότητα να κάνει τους δικούς του αυτοσχεδιασμούς, τα δικά του τσαλίμια, ανεξάρτητα από αυτόν που σέρνει το χορό. Αν μάλιστα χορεύουν πολλοί και ο χορός έχει το σχήμα σπείρας, τα τσαλίμια αυτά τα κάνει επί τόπου κρατώντας από το μαντίλι κάποια χορεύτρια.

Ο Μπάλος ή Αμολαρητός ή Αντικρυστός

Ο Μπάλος είναι δυτικός χορός που ήρθε στα νησιά του Αιγαίου την περίοδο της Φραγκοκρατίας, δηλαδή από το 13^ο αιώνα και μετά. Στον Μπάλο ο άνδρας χορεύει ζωηρά, πηδά, πάλλεται, σιέται, κάνει τσαλίμια, αυτοσχεδιάζει, απομακρύνεται από τη χορεύτρια και επανέρχεται προστατευτικά κοντά της έχοντας τεντωμένα τα χέρια του, χωρίς, όμως, να αγγίζει την ντάμα του. Η γυναίκα χορεύει συνεσταλμένα μεν, δείχνοντας τη γυναικεία φύση της, αεράτα δε. Στον Μπάλο ο λαουτιέρης λέει αυτοσχέδια τραγούδια. Είναι τα λεγόμενα κοτσάκια, επαινετικά για την ντάμα και τον καβαλιέρο της.

Άλλοι χοροί που χόρευαν παλιά οι Δαμαριωνίτες σε περιορισμένη έκταση ήταν **το φοξ αγκλέ, το ταγκό και το βαλς**. Το **Ζεϊμπέκικο** χορευόταν μόνο κατ' εξαίρεση.

Μέχρι το 1880 στη Νάξο γενικά διασκέδαζαν μόνο με την τσαμπούνα, το σουβλιάρι και το ντουμπάκι. Επαιζαν τσαμπούνα και τουμπάκι ή τουμπάκι και σουβλιάρι. Και στις δυο περιπτώσεις είχαμε ζύη ή ζυγιά. Σπουδαίος τζαμπουνοπαίχτης στο Δαμαριώνα ήταν ο Γεώργιος Μαστρογιαννόπουλος ή Μανωλασκάκης. Κατασκεύαζε ο ίδιος τσαμπούνες, τουμπάκια και σουβλιάρια. Τουμπάκι καλό στο Δαμαριώνα έπαιζε ο Καγκανοστελιανός και σουβλιάρι καλό ο Χρήστος του Καραγιάννη. Όμως υπήρχαν πολλοί που έπαιζαν τα τρία αυτά όργανα.

Από το 1887 κάνουν δειλά την εμφάνισή τους στη Νάξο το βιολί και το λαούτο, που στην αρχή έπαιζαν παράλληλα με τα παλιά όργανα (τουμπάκι, τσαμπούνα και σουβλιάρη) και σιγά σιγά τα αντικατέστησαν. Έτσι περίπου εξελίχθηκαν τα πράγματα και στο Δαμαριώνα από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Από μαρτυρίες παλιών Δαμαριωνιτών μαθαίνουμε ότι μέχρι το 1950 περίπου τα παλιά όργανα είχαν μεγάλη πέραση και έπαιζαν παράλληλα με τα βιολιά. Σημείωση: Λέγοντας βιολιά στο Δαμαριώνα εννοούμε το βιολί και το λαούτο μαζί. Κάθε Σαββατόβραδο τους χειμερινούς μήνες έπαιζαν βιολιά στο Δαμαριώνα. Αυτό γινόταν κυρίως στο ισόγειο του σπιτιού του Σταυρακογιάννη.

Στο πανηγύρι του Χριστού στις 6 Αυγούστου έπαιζαν βιολιά από την παραμονή το βράδι. Την ημέρα της γιορτής τα βιολιά άρχιζαν μετά την εκκλησία. Ξενοχωριανοί έρχονταν από το πρωί στην εκκλησία, μετά τους έπαιρναν οι Δαμαριωνίτες στα σπίτια τους και τους κερνούσαν γλυκό του κουταλιού, κίτρο και νερό. Μετά πήγαιναν στις πλατείες του χωριού, όπου έπαιζαν βιολιά. Στο μέρος που έπαιζαν τα βιολιά τοποθετούσαν τέντες από χράμια και κουβέρτες για τον ήλιο. Γύρω από την πίστα είχαν τοποθετήσει παγκάδες και καρέκλες, όπου μαζεύονταν και κάθονταν οι νέες περιμένοντας τους νέους να τις καλέσουν για χορό. Ο χορός ήταν και είναι κάτι ξεχωριστό για το χωριό. Όταν πρόκειται να παίξουν το βράδι όργανα, στο στόμα όλων είναι "το βράδι θα παίξουν βιολιά".

Στο χορό, στα βιολιά, η κοπέλα θα επιδειχθεί, θα δείξει την ομορφιά της, το καλό της φόρεμα, τα στολίδια της, θα δείξει την ικανότητά της στο χορό. Θα δει τους νιους του χωριού και των άλλων χωριών και θα διαπιστώσει ποιος από αυτούς ενδιαφέρεται γι αυτήν. Στα βιολιά έρχονταν και γυναίκες μεγάλης ηλικίας και γριές που δεν χόρευαν, πλην εξαιρέσεων. Επιαναν ένα κάθισμα σε μια παγκάδα ή σε μια καρέκλα και από εκεί παρακολουθούσαν το χορό κατά βούληση, μερικές μάλιστα έφευγαν τελευταίες. Τα τελευταία χρόνια συνηθίζεται στο πανηγύρι του χωριού και στα άλλα γλέντια να τοποθετούν τραπέζια στις πλατείες, όπου κάθονται, τρώνε, πίνουν και χορεύουν όσοι το επιθυμούν. Παλαιότερα όμως πανηγύρι και γλέντι σήμαινε μόνο χορός. Οι γυναίκες καθότανε στις παγκάδες, οι άνδρες στέκονταν όρθιοι πίσω από αυτές.

Ο αείμνηστος δαμαριωνίτης Βασίλης Τζαννίνης (Κοκάκης) λέει: "Κάτω από τη σκιά του αιωνόβιου δένδρου (οι γέροι του χωριού μας λένε πως θά 'ναι πάνω από

500 χρόνων) τα καλοκαίρια παίζανε τα βιολιά στα πανηγύρια του χωριού και στους γάμους. Στα κλαδιά του κρεμούσαν τα λουξ και τις ασετυλίνες και η πλατεία φωτιζόταν σαν νά 'ταν μέρα. Γενιές και γενιές χωριανών μας έχουν γνωρίσει γλέντια και πανηγύρια, χαρές και ξενύχτια, κι έχουν δροσιστεί κάτω από την πυκνή σκιά του πλάτανου της Ποτηρούς.

Τρία τακίμια βιολιά έπαιζαν τη γιορτή του Χριστού και η πλατεία γέμιζε από χωριανούς και ξενοχωρίτες. Γεμάτη επίσης η πλατεία από παγκάδες για να καθίσουν κυρίως οι γυναίκες, ενώ οι άνδρες όρθιοι περίμεναν τη σειρά τους για να χορέψουν. «Κέρασε το χορό!» και το κέρασμα ήταν ένα λουκούμι για την ντάμα κι ένα ποτηράκι κίτρο για τον καβαλιέρο. Τα λουκούμια πετιότανε στα χέρια των φιλενάδων της ντάμας κι αυτές τα φύλαγαν στο άσπρο μαντηλάκι τους για να δουν στο τέλος πόσοι την κέρασαν, η δε χορεύτρια καμάρωνε όσο τα λουκούμια ήταν περισσότερα. Ο καβαλιέρος ήταν υποχρεωμένος να πιει το κίτρο του."

Οι Δαμαριωνίτες δεν χόρευαν μόνο στο δικό τους πανηγύρι στο Δαμαριώνα, Δαμαλά και Βουρβουριά. Επισκέπτονταν και άλλα πανηγύρια του νησιού και κυρίως στο Φιλώτι της Παναγίας στις 15 Αυγούστου, στ' Απεράθου του Αγίου Ιωάννου στις 29 Αυγούστου, στους Τρίποδες.

Πολλές φορές γίνονταν καυγάδες για την προτεραιότητα των χορευτών στο χορό. Καυγάδες γίνονται όταν παραβιάζονται οι κανόνες του χορού. Στο συρτό και τον καλαματιανό χόρευαν πολλοί μαζί. Στο μπάλο όμως χόρευε ένα μόνο ζευγάρι. Οι άλλοι περίμεναν τη σειρά τους. Συνηθισμένο φαινόμενο ήταν να τελειώνουν τα βιολιά με καυγάδες και οι οργανοπαίχτες να παίρνουν υπό μάλης τα μουσικά τους όργανα και να εξαφανίζονται. Αυτό γινόταν ιδίως τις πρωινές ώρες που το οινόπνευμα είχε ενεργήσει και τα νεύρα ήταν εξαντλημένα από το ξενύχτι και το γλεντοκόπι. Άλλες πάλι φορές παρεξηγούνταν για ένα παρντόν. Εννοείται ότι στους καυγάδες δεν έπαιρναν μέρος οι γυναίκες. Τι ήταν το παρντόν; Αν ένα ζευγάρι χόρευε πολλή ώρα και κάποιος άλλος ήθελε να χορέψει, έμπαινε στη μέση της πίστας και ζητούσε από τον άνδρα να σταματήσει λέγοντας το περίφημο «παρντό». Αυτό γινόταν κυρίως στον μπάλο που λεγόταν και αντικρυστός ή αμολαρητός. Ο καυγάς τότε ήταν σχεδόν αναπόφευκτος, εκτός εάν επρόκειτο για πολύ φιλικό ή συγγενικό πρόσωπο. Καυγάς επίσης γινόταν και από εκείνον που είχε σειρά να χορέψει και με το «παρντόν» έχανε τη σειρά του. Σε μια μόνο

περίπτωση γινόταν ελεύθερα και απαρεξήγητα παρντόν: Στο χορό του γάμου. Όλοι έκαναν παρντόν, ο ένας στον άλλο, για να χορέψουν τη νύφη. Ήταν αυτό μια αναγκαιότητα, αφού, αν δεν έκαναν παρντόν, δε θα χόρευαν όλοι τη νύφη. Και το έθιμο ήταν όλοι, συγγενείστης νύφης, του γαμπρού, φίλοι και καλεσμένοι, να τη χορέψουν.

Στη διάρκεια του χορού κερνούσαν τους χορευτές, ιδίως το ζευγάρι που χόρευε Μπάλο. Και βέβαια στη διάρκεια του κέρασματος τα όργανα δεν σταματούσαν να παίζουν. Το κέρασμα ήταν παλαιότερα μαστίχα για τον άνδρα και λουκούμι για τη γυναίκα και αργότερα (από το 1950 περίπου και μετά) κίτρο Νάξου για τον άνδρα και λουκούμι για τη γυναίκα. Σε ακόμα παλαιότερες εποχές τότε που ήκμαζαν τα τζαμπουνοντούμπακα και τα τουμπακοσούβλιαρα, κερνούσαν σύκα και ρακή.

Μόνο με λίγο τσίπουρο

και δυο πινάκια σύκα

κερνιόντουσαν οι χορευτές

πολλοί γίνονταν σκνίπα